

Az ifjúság — szociológiai szemszögből

Tévedtek volna?

Több jószemű szociológus, mélyreható megfigyelések ismert szerzői mondtak diagnózist a második világháború utáni években a nyugati országok fiatalságáról — olyan diagnózist, amely a legutóbbi évek eseményei, ifjúsági mozgalmai fényében igen kétségesnek bizonyult.

1966 óta hatalmasan megduzzadt az ifjúságnak szentelt szociológiai, társadalomlélektani munkák áradata, a fel sem mérhető publicisztikai anyagról nem is szólva. Ha az ember fellapozza a régebbi keletű, a maguk idejében hangadó munkákat, azonnal észreveszi a főbb gondolati motívumok feltűnő eltérését a maiakétól.

Helmut Schelsky nyugatnémet szociológus a *Die skeptische Generation* (A szkeptikus nemzedék) címet adta a háború utáni tőkésvilág, elsősorban Nyugat-Németország ifjúságáról szóló, 1957-ben kiadott könyvének. A világegés következményeitől terhes, a fasiszta diktatúra összeomlásával és az atomkorszak hajnalának bélyegével jelölt társadalom ifjúsága kiábrándult a romantikus ideálokból — állapítja meg Schelsky, s valószínűleg igaza van. De arra következtet: ez az ifjúság nem kíván többé önálló társadalmi mozgalmat kezdeményezni, célja nem az elkülönülés a felnőttek világától, hanem az integráció, az ahhoz alkalmazkodás.

David Riesman, *A magányos tömeg* ismert szerzője, a háború utáni amerikai társadalom kritikus megfigyelője *The Uncommitted Generation* (Az el nem kötelezett nemzedék) címmel adott közre tanulmányt kerek egy évtizeddel ezelőtt. Azt írja e munkájában, hogy a háborút követő évek amerikai ifjúságának értékskáláján a magánélet értékei állnak előtérben, elsősorban a családi élet biztonsága; ezzel együtt a közügyektől való idegenkedést, a politikai mozgalmaktól való tartózkodást látja az ifjúság jellemző vonásának. Igaz, hogy Schelsky véleményével valamelyest ellentétben — Riesman megfigyelése szerint — ez a tartózkodás a felnőttek világával szemben bizonyos elzárkózást foglal magában: az amerikai átlagifjú nem kíván részt venni a konkurrencia-harcban, biztonságos, csendes megélhetésre vágyik, sem az adminisztratív karrier, sem az üzleti életben elérendő látványos siker nem eszménye.

Vance Packard, több szociológiai bestseller szerzője, az amerikai társadalom szellemes, ha nem is mindig mélyreható bírálója *The Wastemakers* (A tékozlók) című könyvében az amerikai egyetemi hallgatóság „intenzív privatizmusá”-ról ír, értvén ezen a közügyekkel szembeni teljes közönyt. Szerinte szibarita életfelfogás jellemzi ezt az ifjúságot: a fogyasztásra, a szórakozásra, az élvezetekre összpontosít, perspektivikus kérdésekkel nem kíván foglalkozni, a társadalmi mozgalom és a vele járó kockázat szelleme idegen tőle.

Folytathatnók a felsorolást. Ehelyett ismételjük a kérdést: tévedtek volna a szociológusok? Nos, valószínűbb, hogy nem. A világháború utáni első két évtizedre vonatkozóan megállapításaik nagyrészt helytállóak voltak. Sőt: elemzéseik sok olyan vonatkozást tártak fel, például az ifjúság elkülönülési tendenciájával, a „felnőtt“ társadalommal szembeni idegenkedésével kapcsolatban, amelyek a későbbiek folyamán hangsúlyozódtak, és mélyebb értelmet kaptak. De ami a lényegét illeti, megállapításaik ma már — mindenki tudja — túlhaladtak: hatalmas ifjúsági megmozdulások okoztak nem kis megrázkódtatást a nyugati féltekén 1968-ban, és a diákzavargások, tiltakozó mozgalmak mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európa országaiban azóta szinte állandóan napirenden vannak. Az ifjúság nagyon is hangos robajjal lépett a közügyek porondjára; sokkal inkább jellemzi a politikai aktivizmus, mint a közöny, a — sokszor kalandszerű — kockázatvállalás, mint a visszahúzóds. Más kérdés, hogy politikai állásfoglalása korántsem egyértelmű, hogy mozgalmainak képlete rendkívül bonyolult, s országonként számottevő eltéréseket mutat. Nem a régebbi elemzések voltak tehát tévesek, hanem a vizsgálódások és reflexiók tárgya változott: az ifjúság társadalmi magatartásának új vonásai alakultak ki a legutóbbi években. S persze változott a világ, amelyben az ifjúság magára eszmél, a társadalom, amelyben él, amelyhez alkalmazkodnia, amelyet megváltoztatnia kell.

S miért éppen mostanában? Nos, ha elfogadjuk, hogy a második világháború végével a világtörténeti fejlődés egészében s ezen belül a tőkésrendszer történetében új szakasz kezdődött — sajátos, az előzőektől eltérő vonásokkal —, nem nehéz felismernünk, hogy e szakasz *sajátos* belső ellentmondásai éppen ezekben az években nőttek ki lappangó formáikat, s érték el a társadalmi élet több síkján a krízis fokát. A tőkésrendszer általános fejlődési tendenciái, a tudományos-műszaki forradalom következményei, a „fogyasztói társadalom“ elidegenülést kiváltó vonásai, a represszió bürokrata-technokratikus válfaja az a társadalmi háttér, amelyben a robbanó ifjúsági mozgalmak tenyésznek. E mozgalmak tüneti jellegűek, a krízisnek inkább jelenségei, mint kiváltó okai. Éppen ezért szociológiai megközelítésük 1968 óta egyre inkább az általános oldalról halad az egyedi felé; egyre inkább előtérbe kerül az a vélemény, hogy makroszociológiai szempontból kell az ifjúság kérdéseit megközelíteni, az ifjúság helyzetének és mozgalmainak diagnózisát az össztársadalmi kérdések diagnosztizálására kell alapozni.

Erre a tendenciára jellemző például Alain Touraine francia szociológus műve, a *Le mouvement de mai ou le communisme utopique* (A májusi mozgalom vagy az utópikus kommunizmus), amelyből a *Korunk* e száma közöl részleteket. S különösen jellemzőek e tendenciára Herbert Marcuse művei, főként az *One-dimensional Man* (Az egydimenziójú ember), amelynek első kiadása 1964-ben, tehát néhány évvel az ifjúsági megmozdulások fordulópontja *előtt*, összekapcsolta a „fejlett ipari társadalom“ — a nyugati tőkés társadalom — bíráló vizsgálatát, ellentmondásainak feltárását az ifjúságra mint potenciális forradalmi erőre való hivatkozással. Schelsky-től, Riesmantól, Packardtól eltérően Marcuse megsejtette és meghirdette a nyugati ifjúság kialakulóban levő új magatartását, az aktív tiltakozásra való áttérését. S mert ő az ifjúsági mozgalmakhoz fordult, tájékozódtak e mozgalmak 1968-ban feléje, ezért lett hirtelen „divatos“, sokat olva-

sott és még többet vitatott szerzővé az addig nem túlságosan ismert idős gondolkodó. Ugyanakkor, persze, az ifjúsági és diákmozgalmak ellentmondásosságának és korlátainak is megtalálhatók a megfelelőik Marcuse elméletének ellentmondásaiban és korlátaiban.

Az ifjúság kérdéseinek, mozgalmainak, a társadalmi átalakulásokban való részvételének szakszerű szociológiai vizsgálata elsősorban magának az ifjúságnak szociológiai jellegű fogalmi meghatározását tételezi fel. Szociológiai jellegű meghatározását, ismételjük, amelynek különböznie kell mind a köztudat szintjén mozgó, mind a biológiai és lélektani meghatározástól.

A köztudat ifjúság-fogalma igen tág, kevéssé meghatározott. Fiatal a húszéves diák; a harmincéves tudományos kutató manapság nagyon is fiatal, pályája kezdetén áll; az ugyanolyan idős sportoló azonban már kiöregszik az élvonalból; ha egy ötvenéves egészséges férfit baleset ér, fiatalon hal meg; a nyolcvanéves mellett a hatvanéves gyakran fiatal, mert még sok mindenre képes, amire amaz már nem; de a nyolcvanéves is lehet szellemileg fiatal, ha megőrzi elméjének frissességét, ha képes fogékony maradni az élet újdonságai iránt. Ezért tartja a köztudat sok öregünket „fiatalabbnak“ a mai fiataloknál. Nyilvánvaló, hogy ha az ifjúságról mint társadalmi kategóriáról beszélünk, az annyira lazán értelmezett fogalommal nem sokra megyünk.

Selye János, a modern orvostudomány jelese írja, hogy meg kell különböztetni az ember naptári és fiziológiai korát. Egy adott személy reális korát nem éveinek száma, hanem szervezetének érettsége vagy kopása adja. Ugyancsak nem egyidejűek, együteműek az ember fiziológiai és intellektuális-érzelmi érésének, illetve felnőtté-válásának folyamatai. Az ember társadalmi kora pedig, tehát a fiatalsághoz, felnőttekhez vagy öregekhez való tartozása nem feltétlenül esik egybe sem fiziológiai, sem pszichológiai fejlődésének megfelelő szakaszaival. Az egyes korcsoportokhoz tartozó személyek státusa és szerepe nem függ önműködően sem naptári, sem fiziológiai vagy pszichológiai koruktól, hanem az adott társadalom sajátos berendezésétől. „A mi társadalmunkban — írja helyesen Ralph Linton amerikai szociológus — a férfiak és nők egyaránt gyermekek maradnak jogi szempontból jóval azután is, hogy fizikailag felnőttekké váltak.“ Hatalmas különbségek vannak különböző társadalmak között a társadalmilag elismert felnőtté válás naptári korát, a társadalmi munkamegosztásban való elhelyezkedés naptári korát, a házasságkötés és családalapítás naptári korát illetően. Más szóval: az ifjúkor és a felnőttkor közötti választóvonal különböző társadalmakban más és más módon meghatározott korcsoportok között húzódik.

Ugyanezen okból elégtelen a szociológia számára az ifjúság pszichológiai megközelítése. Az, hogy az ifjú lelkialkatának sajátos vonásai vannak — kétségtelen. Az, hogy számolni kell az ifjúság lobbanékonyságával, életerejével, lendületével, meggondolatlanságával, kíváncsiságával, türelmetlenségével — feltétlenül igaz. Csupán arról van szó, hogy ezek és más hasonló vonások nem határozzák meg az ifjúságnak mint társadalmi kategóriának státusát és szerepét, nem helyettesítik tehát az ifjúság sajátos szociológiai meghatározását. (Itt kívánjuk megjegyezni röviden,

mennyire helytelen az a nemritkán észlelt lazaság, amellyel egyes szerzők a serdülőkort az ifjúkorról egy kalap alá veszik. A *serdülőkör* a fiziológiai és lelki átalakulások ideje; az *ifjúkor* a fiziológiailag és fizikailag érett személy társadalmi érésének kora. Körülbelül ebben a szellemben írja Leopold Rosenmayr osztrák szociológus, hogy a serdülők a 13—18 évesek korcsoportját, az ifjú emberek a 18—24 évesek korcsoportját alkotják a mai társadalomban.)

Szociológiai szempontból tehát az ifjúság mint társadalmi csoport azokat a személyeket foglalja magában, akik a társadalmiasulás és a társadalmiasultság határán állnak. Az ifjúság társadalmi státusa ellentmondásos, kétértelmű. A gyermek függő személy, nem tartja el magát, és nincs közvetlen társadalmi felelőssége; a felnőtt önálló és teljes felelősségű személy. Az *ifjúság státusa az ideiglenesség státusa, a státuskeresők státusa*. Azoké, akik még nem illeszkedtek be teljesen a társadalmi munkamegosztásba, de már megtették első lépéseiket ez irányba, azoké, akik még nem élnek önálló életet, még függenek — legalábbis részlegesen — szüleiktől, családjuktól, de már az önállóság küszöbén állnak; azoké, akik még nem élvezik a felnőtt személy jogait és presztízsét, nem viselik annak társadalmi felelősségét, de már meghaladták a gyermeki felelőtlenység és jognélküliség korát. Mindenekelőtt társadalmi helyzetének kettősségét és nem annyira lelkialkatának sajátosságait vagy hormonális eredetű jellemzőit tartjuk az ifjúság mint társadalmi csoport sajátos viselkedés-mintájának, főként ami nonkonformizmusának elsőrendű forrását illeti.

Ha társadalmi csoportként kezeljük az ifjúságot, egy alapvető dolgot kell kiemelnünk: e csoport egysége viszonylagos, nem totális. Az adott társadalom osztályszerkezete átmetszi az ifjúságot is, mint bármely korcsoportot; a társadalmi antagonizmusok az ifjúságon belül is jelentkeznek, bizonyos esetekben különösen élesen. Ez a marxista társadalomszemlélet alapjaiból eredő gondolat nem idegen sok nem marxista szociológus számára sem, akiket realitásérzékük kötelez és nem egy esetben éppen a marxizmus befolyása nyomán jutnak el az ifjúság osztálytagozódásának felismeréséig, s óvakodnak egységének eltúlzásától. Még Karl Mannheim figyelmeztette olvasóit *Das Problem der Generationen* (A nemzedéki probléma) című, a húszas években megjelentetett és a polgári szociológiában nagy visszhangot kiváltó munkájában, hogy valamely nemzedék egysége nem konkrét csoportképződés felé tartó társadalmi egymáshoz kötöttség, tehát nem tekinthető elsődlegesnek más társadalmi tagozódással, jelesen az osztálytagozódással szemben. Helmut Schelsky is megállapítja, hogy az életkori rend nem szociális egység, nem „szociális rend“, legalábbis az ipari társadalomban nem az (hozzátehetjük: az iparosítás előtti társadalomban sem, legfeljebb a primitív közösségekben), tehát az ifjúság kérdését nem lehet kizárólagosan és általános érvénnyel az antropológiai alapstruktúra síkján kezelni.

Az ifjúságnak mint társadalmi csoportnak minden tagja származásánál, családjának életkörülményeinél fogva valamely osztályhoz tartozik; az antagonista társadalomban ezek a körülmények nagymértékben befolyásolják, sőt a legtöbb esetben egyenesen meghatározzák életpályájának irányát, érvényesülési esélyeit. Az ifjú ember társadalmi *helyzete* (amely nem egyenlő társadalmi *származásával*, különösen akkor nem, ha az

adott társadalomban jelentős a nemzedékek közti mobilitás), azaz helyzete a társadalom osztálystruktúrájában akkor alakul ki, amikor elfoglalja helyét az osztályadalmi munkamegosztásban, amikor elnyeri a felnőtt ember státusát. Társadalmi helyzete mindaddig nem teljesen kialakult, a bizonytalanság jegyét viseli magán. Ennélfogva az ifjúság, bár nem mentes az osztálytagozódástól, mégis viszonylag egységesebb, mint bármelyik más, a társadalmi életben szerepet játszó korcsoport. Ezért képes egyes esetekben — mint azt az utóbbi évek ifjúsági mozgalmai bizonyítják, a tőkésországokban — *viszonylag* egységesen fellépni.

Az ifjúság helyzetének ellentmondásos jellegét korunkban még inkább kidomborítja az eltérés egyfelől a gyermekkor gyorsabb lezajlása, a fiziológiai és intellektuális érettség korábbi elérése, másfelől a társadalmiasulás időszakának megnyújtása, az iskoláztatás, a szakmai képzés tartalmának megnövekedése között. Az egyén hamarabb lép ki a gyermekorból, mint régen, és később válik felnőtté. A bio-pszichikai felnőtté érés és a társadalmilag felnőtté válás között — amint azt Zygmunt Bauman találóan megállapította — mind nagyobb az „ollo“. Ezzel pedig az ifjúság sorai bővülnek, növekszik részaránya az összlakosságban más korcsoportokhoz mérten. De természetesen nem a mennyiségi növekedés a fontos itt, hanem e folyamat minőségi vonatkozásai. Az ifjúság korhatárainak átugrása, széthúzódása azt jelenti, hogy meghosszabbodik számára az átmenetiség, a bizonytalanság, a „kételtűség“ státusa, az az időszak, amikor az egyén már nem gyermek, érettnak érzi és tudja magát, mégsem felnőtt a szó társadalmi értelmében, nem önálló ember, nem helyezkedett még el a társadalmi munkamegosztásban, nem teljes jogú résztvevő a közéletben. Éppen a részvétel követelménye az, amely leginkább mozgásba hozza az ifjúság egyes rétegeit a tőkésországokban: részvétel az osztályadalmi kérdésekre vonatkozó és ezeken belül magára az ifjúságra vonatkozó döntések hozatalában. Természetes azonban, hogy a részvétel így értelmezett követelménye nem csupán az ifjúság kérdése, nem csupán az ifjúsági mozgalmak ügye, hanem a közélet demokratizmusának általános kérdése, a monopolkapitalista államgépezet elleni harc, az osztályharc kérdése.

Az ifjúsági státus felső korhatárának kitolódása különösen vonatkozik a diákifjúságra, az egyetemi hallgatókra. Abban a korban, amikor az ifjú munkás már önálló és felelős dolgozó, családot alapít, tehát elnyeri a felnőtt ember státusát, az egyetemi hallgató még mindig függőségi viszonyban van mind szüleivel — eltartóival —, mind oktatóival szemben. Bio-pszichikailag érett, mégis függő személy, mintha még gyermek volna. Ráadásul éppen intellektuális képzettsége révén nagymértékben tudatosítja magában helyzetének ellentmondásos voltát. Még nem foglalta el helyét a társadalmi munkamegosztásban; magas szintű szakképzésben részesül, de még nem részes a gazdasági és politikai rendszer technikai vagy adminisztratív gépezetének, még nem lépett a hivatali vagy intellektuális hierarchia ranglétrájának valamelyik fokára. Ilyen értelemben tehát „marginális“ jellegű, amint azt Marcuse állítja, a társadalmi „játéktér“ oldalvonalán kívül áll. S mégsem teljesen „marginális“, amennyiben az értelmiség kialakulófélben levő osztága, az értelmiségé, tehát egy nagyon is jól körülhatárolt, a társadalom struktúrájában es dinamikájában fontos, sőt növekvő szerepet betöltő rétegé, amely egészé-

ben — bár szintén differenciált módon — részt vesz az osztálykonfliktu-
sokban.

Nézetünk szerint Marcusénak annyiban igaza van, hogy a diákifjú-
ság számára éppen be nem soroltsága az ipari, adminisztratív vagy tudó-
mányos hierarchiába bizonyos mozgási szabadságot biztosít, mert egyelőre
kevesebb a veszíteni valója, mint annak az elhelyezkedett értelmiséginek,
aki állását, karrierjét, családja jólétét félti. Annyiban viszont nincs igaza,
amennyiben eltúlozza általában az ifjúság s különösen a diákság forra-
dalmi potenciálját, tagadó mozgalmainak jelentőségét, figyelmen kívül
hagyva azt, ami az ifjúsági státus jelzett ellentmondásosságából, átme-
neti jellegéből következik: e mozgási szabadság viszonylagosságát, kor-
látozottságát, ugyancsak átmeneti jellegét, amely miatt semmilyen ifjú-
sági mozgalom nem válhat sem önálló, sem döntő forradalmi erővé ott,
ahol mélyreható, lényegbevágó társadalmi átalakulás kivívásáról van szó,
ahol tehát éppen az állhatatosság, a tág perspektíva, a következetesség a
döntő tényező. S talán nem érdektelen hozzátennünk: egyes utólagos nyi-
latkozataiból úgy tűnik, Marcuse maga is érzi, hogy valamelyest korrigál-
nia kell korábbi túlzásait.

Finta Edit:
Nyár